

DE ACTUALITEIT VAN GEORG SIMMELS GELDFILOSOFIE

Christian-A. Wauters

In 2000 publiceerden de Zwitserse economen Dembinski en Perritaz¹ een beknopte monetair-economische studie onder de 'profetische' titel *Towards the Break-up of Money: when Reality – Driven by Information Technology – Overtakes Simmel's Vision*. We zouden in verband met dat opschrift van een soort *Jeremiaanse doemprofetie* kunnen gewagen aangezien er, tot op vandaag, nog steeds geen sprake is van een, althans volstreckte, *break-up of money*. De auteurs gaven dit vanzelfsprekend ook reeds in 2000 toe, maar stelden anderzijds wel: "*de geleidelijke liquidatie van geld is duidelijk onderweg, op verschillende snelheden en hierbij voordeel puttend uit alle beschikbare technische mogelijkheden, vooral op het vlak van de informatietechnologie.*"² Deze eenvoudige zin brengt meteen verschillende kwesties onder de aandacht en dan rest uiteraard nog de vraag (is dat wel zo?) naar de 'ingehaalde' (achterhaalde?) visie van Georg Simmel (1858-1918) uit de essaytitel. Dat de mening van de filosoof verouderd zou (kunnen) zijn, klinkt natuurlijk wel als de logica zelf. Wat moeten we immers vandaag aan met de *Philosophie des Geldes*, een publicatie uit 1900, ook al betreft het hier een niet-moraliserende, maar zeldzame en opmerkelijk 'neutrale' wetenschappelijke studie over "*wat wij met geld doen en wat geld met ons*"³? We zullen echter alleen maar snel kunnen vaststellen dat de actuele werelden van filosofie, sociologie, monetaire economie en verder Simmel blijkbaar (nog?) niet zomaar loslaten.

Is Simmels sociologische en psychologische diagnose van de manieren van omgaan met geld in de moderne samenleving voor de voorbije twintigste en de nog prille eenentwintigste eeuw effectief nog steeds *incontournable*? Was hij een monetaire *Jesaja* die onder meer moeiteloos de schaalvergroting van onze monetaire systemen voorspelde [*"De progressieve ontwikkeling streeft in werkelijkheid naar expansie, en – daarmee meteen gepaard gaand – ook naar centralisatie, van de instituties en machten die de geldwaarde garanderen.*"⁴]? Een en ander verdient op zijn minst een diepgaande beschouwing. We hebben voor Simmel als anker- en uitgangspunt geopteerd omdat hij (het) geld *an sich* bestudeerde en tevens omdat hij nu eens als 'achterhaald', dan weer als verbijsterend actueel wordt beschouwd, waarbij we uiteraard vooral belangstelling hebben voor het laatste. Samen met anderen, zoals de in de Duitse sociologen gespecialiseerde Britse hoogleraar David Frisby, stelt ook Deflem expliciet dat Simmels *Philosophie...* modernistische aspiraties vertoont:

Simmels werk wordt gekarakteriseerd door in essentie modernistische aspiraties. Simmels idee van modernisme benadert sterk Baudelaires formulering van het moderne als een manier om het nieuwe als voorbijgaand te ervaren. Dit wordt geïllustreerd door Simmels nadruk op (ver)vloeiende actievormen en op het interne verband tussen moderne cultuuruitingen.⁵

Op grond van postmoderne theorieën (we doelen hiermee uitdrukkelijk op het geheel van stromingen in kunst en filosofie vanaf ca.1960) is het, zoals we verder zullen zien, echter ook verantwoord om Simmel als een postmodernistische monetaire theoreticus te beschouwen. Met postmodern bedoelen we *casu quo* eenvoudigweg sinds de jaren zestig (vooral sinds '68) van vorige eeuw. De paradox tussen beide etiketten is in zover op te lossen dat het oeuvre van de Duitse wijsgeer en socioloog in feite doorheen de ganse twintigste eeuw aandacht is blijven genieten in meer gespecialiseerde sociologische kringen. Kort na 1900 waren dat bijvoorbeeld de Chicago-sociologen (William Thomas, Robert Park...) waarvan het merendeel in Duitsland had gestudeerd en Duits kende, maar sinds enkele decennia (ongeveer vanaf 1988-1990) heeft de aandacht voor Simmels werk bijvoorbeeld een – ook naar een breder publiek toe – belangrijke heropleving gekend, onder meer binnen het veld van de *Culturele Studies* die disciplinair minder strikt gebonden zijn en dus in principe een ruimer intellectueel gehoor kunnen aanspreken.

De essentie van geld

Wat Dembinski en Perritaz in 2000 als uitgangspunt namen voor '*Simmel's vision*' is een hoogst belangrijke hypothese die de filosoof en socioloog in zijn *Philosophie des Geldes* formuleerde: "*Simmel kwam tot het besluit dat de evolutie (het) geld tot een steeds grotere mate van functionaliteit voert, waarbij tegelijkertijd het belang van geld als substantie afneemt.*"⁶ We hoeven hier voorlopig enkel aan toe te voegen dat de wijsgeer alvast heilig geloofde in een (zelfs onveranderlijke) essentie van geld. Zijn ganse geschrift is trouwens toegespitst op het vinden van deze kwintessens die in het besluit van het boek als volgt geformuleerd wordt:

De betekenis van geld ligt in het feit dat het wordt doorgegeven. Zodra het rust, is het niet langer geld overeenkomstig zijn eigen specifieke waarde en betekenis. De werking die het occasioneel in rusttoestand uitoefent, bestaat uit een anticipatie op zijn verdere beweging. Geld is niets anders dan de drager van een beweging doordat alles wat niet beweegt volkomen is uitgewist. Het is, om zo te zeggen, *actus purus*; het leeft in continue zelfvervreemding van elke gegevenheid en elke feitelijkheid [daardoor is het alleen maar

drager van beweging] en vormt zo de tegenpool en de directe negatie van ieder zijn-op-zichzelf [dat naar volheid streeft].⁷

Simmels eerste belangrijke conclusie is meteen duidelijk: de essentie van geld is onafhankelijk van zijn substantie.

In het tweede hoofdstuk van de *Philosophie... , Der Substanzwert des Geldes*, ziet Simmel, over de diverse historische gestalten van geld heen, "de krachtige logica van zijn evolutie die de essentie van geld nog zichtbaarder heeft gemaakt."⁸ De tweede belangrijke conclusie is bijgevolg dat de functie van – en niet de substantie – van geld de essentie uitmaakt. De filosoof heldert de conceptueel complexe relatie tussen substantie en functie op en beoordeelt hierbij het belang van de substantie als een niet essentiële, maar technische kwestie.

Simmel was er immers van overtuigd dat de technische beperkingen van de late negentiende eeuw zouden wegebben en dat (het) geld tenslotte zijn materieel en substantieel omhulsel zou afleggen. De ware essentie zou zich dan kunnen openbaren en dat is meteen de derde conclusie. De auteur was er zich overigens wel degelijk van bewust dat dit punt niet meteen zou kunnen worden bereikt. Het vierde besluit luidt dat een conflict tussen de verworven kennis over geld en de technisch-historische stand van zaken onvermijdelijk is.

De filosoof zag als belangrijkste factor in het proces, dat van ruilhandel leidde tot het opduiken van geld als sociale institutie, een derde partij:

Doordat ruilhandel door transacties met geld vervangen wordt, wordt er een derde factor tussen twee partijen geïntroduceerd: de gemeenschap als geheel, die aan het geld een reële waarde verleent.⁹

Hieruit volgt Simmels vijfde conclusie:

Door een derde partij in alle ruilrelaties te introduceren, wordt geld als substantie minder en minder belangrijk, want de publieke dimensie heeft het van het privéaspect overgenomen. Als gevolg hiervan zijn monetaire functies bevrijd van hun substantieel omhulsel in gemeenschappen met een sterke en stabiele institutionele orde. Dit kan worden beschouwd als Simmels vijfde conclusie.¹⁰

Geresumeerd kunnen we in verband met Simmels totaalvisie op geld het volgende stellen, waarbij we ons graag, voor deze en volgende alinea en vrijwel letterlijk, laten leiden door cultuursocioloog Ton Bevers¹¹: voor de filosoof is het typerend voor de moderne samenleving dat op tal van levensgebieden het accent verschoven is van substantie naar functie, van kwaliteit naar kwantiteit en van doel naar middel. Volgens Simmel kunnen we deze evolutie met geen beter voorbeeld

demonstreren dan met geld. In de loop van de geschiedenis is de betekenis van de materie van geld steeds verder gedaald. Op die manier heeft geld des te beter zijn functie als ruilmiddel kunnen vervullen: hoe abstracter dit ruilmiddel is, hoe minder het zelf een sta in de weg is bij transacties of ruilrelaties. Van vee, zout en schelpen naar muntgeld en van muntgeld via papiergeld en giraal geld naar onzichtbaar geld betekent eigenlijk dat geld steeds meer van zijn individualiteit heeft moeten inleveren ten gunste van zijn functionaliteit. Hoe minder geld op zichzelf is – naar zijn materie of substantie – hoe beter en sneller het zijn werk kan doen. De ontwikkeling van geld laat zien dat geld uiteindelijk samenvalt met zijn functie.

Parallel aan de hierboven geschetste evolutie zien we de groeiende neiging om kwaliteit om te zetten of uit te drukken in kwantiteit. Niets symboliseert volgens Simmel deze ontwikkeling beter dan geld. Geld nivelleert kwalitatieve verschillen tussen de dingen door deze te reduceren tot kwantiteitsverschillen: hoeveel meer of minder waard ze zijn. Ook de waarde van geld zelf wordt afgemeten aan zijn kwantiteit, want de eerste en belangrijkste associatie die mensen hebben als het om geld gaat, is immers de vraag: hoeveel? Geld kan om geen andere reden dan om zijn kwantiteit gewaardeerd worden, want het bezit geen andere waarde dan zijn hoeveelheid. Geld laat ons de dingen op hun kwantitatieve geldwaarde beoordelen en dat betekent eigenlijk minachting of onverschilligheid voor de dingen zelf. Die verminderde aandacht of indifferentie wordt nog bevorderd en versterkt door de enorme stijging van de hoeveelheid producten en door de snelle wisseling van producten na elkaar. Kortom, aldus Simmel, door de veelheid van de dingen naast elkaar en de snelheid van de dingen na elkaar kunnen moderne mensen zich steeds moeilijker hechten aan (de kwaliteit van) de door henzelf voortgebrachte cultuur. Met geld voelen mensen zich des te meer vertrouwd, want geld wordt immers niet gewaardeerd om zijn hoedanigheid, maar om zijn kwantiteit, functionaliteit en mogelijkheden. De ongebondenheid van geld maakt mensen vrij ten opzichte van de hen omringende cultuur(producten) en ten opzichte van elkaar.

Materieel geld en sociale instituties

Bij zijn analyse van de relatie tussen geld en sociale institutie suggereerde Simmel dat geldelijke functies in feite tot twee situaties beperkt blijven. Enerzijds is er de traditionele toestand waarbij geld een nuttig voorwerp, product, object is zoals een metalen schijfje (goud, zilver, koper, nikkel...) dat bij elke transactie fysiek-letterlijk in andere handen overgaat. Hierbij is de waarde van de grondstof doorslaggevend: de functie van geld beperkt zich tot het gebruik van materiaal en bereikt haar doel door het gebruik ervan. Anderzijds kennen we ook de toestand

waarin de substantie geld van geen tel (meer) is of zelfs niet meer bestaat (bijvoorbeeld bij giraal geld). Het is duidelijk dat er, zij het nu expliciet of impliciet, altijd sprake is van sociale instituties bij om het even welke vorm van monetaire activiteit, ongeacht of het hier materiële (ik betaal de krantenboer met enkele muntstukken voor een tijdschrift) dan wel onstoffelijke transacties (ik betaal mijn elektriciteitsrekening met een overschrijving) betreft. Het geld zelf – als materiële realiteit – raakt meer en meer zijn betekenis kwijt en een veelvoud van monetaire handelingen kunnen, zelfs los van elkaar, door diverse specifieke instituties – die hierdoor uiteraard aan belang winnen – worden uitgevoerd. Uiteraard mogen we dit niet wit/zwart zien: er zijn in de dagdagelijkse realiteit heel wat tussenvormen die zowel gebruik maken van materieel geld als van sociale instituties en die dus in beide verankerd zijn.

Volgens Dembinski en Perritz is het voor (de) economische analyse altijd veel makkelijker geweest om zich op het ding of object (de substantie geld) te richten dan op de hiermee verbonden instituties die moeilijker te (be)vatten zijn. Toch zijn beide elementen, bij iedere financiële transactie, in principe nauw met elkaar verweven, maar ze kunnen ook in elkaars plaats treden:

Bij elke monetaire opdracht voegen beide pijlers [object en institutie] zich samen om een begrijpelijke financiële omgeving te vormen, in overeenstemming met de noden en technische mogelijkheden van een bepaalde sociale orde. Als de instituties zwak zijn, moet het object geld krachtig zijn en gewicht in de schaal kunnen leggen, wat betekent autarkisch [zelfvoorzienend] zijn en autonoom. Als het geheel van regels, dat het gebruik van geld bepaalt, solide is en ondersteund wordt door krachtige maatregelen, kan het object geld zwak zijn, wat zeggen wil: vrij van substantie. In die zin zijn beide ankers [object en institutie] elkaars aanvulling zowel als vervangmiddel.¹²

Simmel zelf heeft het in zijn hoofdwerk (nog) niet over een dergelijke hypothese van dubbele verankering, maar suggereert wel omzichtig dat substantie en instituties elkaar – tot op zekere hoogte – zouden kunnen vervangen:

Dat een zo delicaat en makkelijk te vernielen materiaal als papier drager van de hoogste geldwaarde wordt, is enkel mogelijk in een stabiele en strikt georganiseerde samenleving [letterlijk: cultuurkring] die kan instaan voor haar eigen bescherming.¹³

Niettemin:

Simmel geloofde niet dat er een andere – technische – mogelijkheid bestond om papiergeld voor een excessief aanbod te behoeden dan via een strikte koppeling aan metaal. Anders gezegd zag Simmel kwantiteitscontrole als de enige manier om de waarde te beschermen van (het) geld waarvan de stabiliteit een essentiële voorwaarde is voor het behoud van de noodzakelijke ondersteuning van een bepaalde monetaire opdracht. Bij deze redenering is

de noodzaak aan kwantiteitscontrole echter veeleer een technische dan een filosofische beschouwing.¹⁴

De twintigste eeuw heeft zich tegen de erosie van de geldwaarde verzet met institutionele maatregelen zowel als met metaalstandaarden (voornamelijk de goudstandaard). Sinds de 'definitieve' (?) opheffing van de goudstandaard in 1971 zijn kwantiteitsveranderingen bij geldmiddelen mogelijk door de onafhankelijkheid van centrale banken (waarvan de autonomie in heel wat staten grondwettelijk gegarandeerd is) en door de monetaire beleidsinstrumenten waarover centrale banken beschikken om eventuele geldscheppende activiteiten van commerciële banken te beïnvloeden. Dit zijn geen perfecte dammen tegen geldontwaarding en we moeten ook rekening houden met het volgende: enerzijds hebben regeringen de neiging om, in noodgevallen, institutionele regels terzijde te schuiven, anderzijds kan een monetair beleid er niet enkel op gericht zijn om muntontwaarding tegen te gaan als bijvoorbeeld de tewerkstelling (met potentiële armoede en ellende in haar zog) in het gedrang komt.

Grote geldmassa's beheren is een fors probleem geworden sinds geld geen reële tegenwaarde meer vertegenwoordigt. We komen hierbij steeds op hetzelfde punt terug: de nog bestaande substantie geld heeft in feite geen substantie meer en is zogenaamd *fiatgeld* geworden wat de 'vervanging' door (de) instituties in de hand werkt. Die vervanging wordt beheerst door sterk en snel evoluerende technische mogelijkheden die actueel zelfs sterk geautomatiseerd ingrijpen op bijvoorbeeld de uitvoering van betaalfuncties en -opdrachten. Simmel voorspelde weliswaar de steeds groeiende functionaliteit voor het uitvoeren van financiële transacties, maar kon uiteraard de hedendaagse consequenties van deze evolutie niet inschatten en Dembrinsky en Perritaz stelden omstreeks 2000: "*vanuit de optiek van de late jaren negentig beschouwd, lijkt de liquidatie van geld niet langer onmogelijk.*"¹⁵

De komst van steeds sterker gespecialiseerde, onderling competitieve, financiële instrumenten die autonoom allerlei monetaire transacties kunnen uitvoeren, is, zoals reeds gesteld, ten gevolge van niet te stremmen computerisering en digitalisering, geen sciencefiction meer. Als we opmerken hoe, in geïndustrialiseerde staten, het gebruik van bank- en kredietkaarten het uitgeven van munten en biljetten in de hoek dringt, zouden deze laatste inderdaad snel 'verleden tijd' kunnen worden. Uiteraard betekent het voorgaande dat de sociale instituties (en de door hen uitgevaardigde monetaire regels) ongemeen belangrijk worden. Financiën is een *self-contained*, een op zichzelf staande wereld geworden met eigen markten, instellingen en handels- en gedragsregels waarbij de interactie (met inbegrip van een ruime mate van wederzijdse onafhankelijkheid) tussen financiële transacties en monetaire economie enerzijds en de *echte* economie anderzijds, niet altijd naadloos verloopt.

Geldvervangers

Naar verluidt is het de regel dat, wanneer 'iets', van welke aard dan ook, dreigt te verdwijnen er meteen een tegenbeweging ontstaat die met alle middelen het verdwijnende voor vergetelheid poogt te vrijwaren. Als het geld uit deze wereld verdwijnt, zal dat waarschijnlijk net zo gebeuren, maar het is nu al zo (enkele initiatieven dateren trouwens zelfs reeds van een hele poos terug) dat sommigen een totale *break-up* niet afwachten en geldvrije alternatieven proberen te vinden. Een mooi voorbeeld van een dergelijke optie zijn de zogenaamde *air miles*, een soort (ergens 'geldelijke' want een waarde vertegenwoordigende) eenheden waarmee trouwe klanten van luchtvaartmaatschappijen worden beloond. Heeft de reiziger voldoende *units* bijengespaard, dan kan hij hiermee bijvoorbeeld een vliegticket kopen of een extra comfort belovende *upgrade* van *economy-* naar *business class*. Het aanbod breidt zich overigens voortdurend uit: met de *units* kan men in de regel ook een hotelverblijf boeken of een wagen huren, enzovoort. Binnen het netwerk van luchtvaartmaatschappijen en hun commerciële partners kunnen de *air miles*, die een soort privébetaalmiddelen geworden zijn, inmiddels tegen tal van goederen en diensten worden ingeruild. Het spreekt hierbij vanzelf dat ontwikkeling en gebruik van dergelijke privévaluta totaal onmogelijk zouden zijn zonder de mogelijkheden van de actuele computertechnologie.

Tot de geldvervangers behoren actueel bijvoorbeeld ook nog *Rocks*, *Bitcoins* (*BTC's*), *Freebees*, *PowerPoints*... alternatieven die gestoeld zijn op koopzegels, rentepunten of bonuskaarten zoals de *Amazon.com Rewards Visa Card* (in essentie eveneens gebaseerd op een spaarpuntensysteem) waarmee 's werelds belangrijkste internet(boek)handel eveneens alle aandacht betoonde en betoont voor de vervangende geldmarkt.

Vandaag eveneens niet onbelangrijk is het *Local Exchange Trading System* (*LETS*)¹⁶ waarmee wordt gemikt op betaalverkeer dat in de allereerste plaats de sociale cohesie versterkt. Binnen het *LETS* wordt bovendien steeds gezocht naar nieuwe mogelijkheden voor ruiltransacties die integratie kunnen bevorderen en sociale uitsluiting beperken. Dit is de reinste Simmel:

De ruil van arbeidsproducten of van andere bezittingen, van welke herkomst ook, is klaarblijkelijk een der puurste en meest primitieve vormen van menselijke socialisatie; niet in die zin dat een 'gemeenschap' reeds als volmaakt kon worden beschouwd en dus tot ruilhandelingen kon overgaan. Neen, de ruil zelf is een van de processen die een intrinsieke band tussen mensen creëert – een gemeenschap in plaats van een pure verzameling individuen. Immers, de gemeenschap is geen absolute entiteit die eerst zou moeten bestaan opdat de individuele relaties van haar leden (boven- en ondergeschiktheid, cohesie, imitatie, werkverdeling, ruil, gelijkgerichte aanvallen en verdedigingen, religieuze gemeenschap,

partijvorming en vele andere) in haar, als drager en raamwerk van dat alles, zouden kunnen ontstaan.¹⁷

Inmiddels moeten we vaststellen dat centrale banken niet tegen alternatieve betaalmiddelen en -systemen reageren; de wereld(markt) is hiervoor reeds te sterk geliberaliseerd en geglobaliseerd en centrale banken blijven aan hun staats- of uniegrenzen verplicht terwijl bijvoorbeeld het LETS weliswaar een wereldverschijnsel geworden is, maar toch uitsluitend op het lokale gericht blijft en dus wellicht niet als van globaal belang kan worden beschouwd. Tot een totale *break-up* van het geld is het actueel nog niet gekomen, maar de dematerialisatie van traditionele geldmiddelen, Simmels *Auflösung der Geldsubstanz*¹⁸ zet zich zichtbaar wel steeds verder door.

Simmel vandaag: geld, (ont)menselijk(t)e verhoudingen en levensstijlen

We kunnen en moeten expliciet stellen dat Simmels geschriften sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw een *renouveau* beleven en dat er, alvast ook op het brede terrein van de *Cultural Studies*, een zeer ruime belangstelling voor Simmels ideeën goed is gegroeid. Die bewering kunnen we trouwens onderbouwen door ons alleen nog maar te richten op de *Philosophie des Geldes*, die, vooral na de eerste volledige en wetenschappelijk verantwoorde vertaling in het Engels (1978)¹⁹, tot een algemeen veelzijdig studieonderwerp werd. We hebben hier inderdaad te maken met een sterk interdisciplinair werk waarin filosofie, sociologie, (monetaire) economie, cultuurgeschiedenis, antropologie enzovoort met en naast elkaar aan de orde zijn; allemaal terreinen die inmiddels een schat aan publicaties hebben opgeleverd van onder meer Mauss over Habermas tot Appadurai, wiens navolgend citaat trouwens (betekenisvol) opent met de puurste Simmel:

Economische ruil creëert waarde. Waarde ligt vervat in goederen die geruild worden. Ons concentreren op ruilvormen en -functies laat ons toe aan te voeren dat het verband tussen ruil en waarde, ruim geïnterpreteerd, 'politiek' is. Dat argument [...] rechtvaardigt de 'vergelijking' dat goederen [objecten met economische waarde!], net als mensen, sociale levens hebben.²⁰

Met een tweetal extensieve citaten die wij exemplarisch achten als synthese van en vernieuwing vanuit Simmels visie op geld, kunnen wij een nieuw punt openen over rol en statuut van geld in de actuele consumptiemaatschappij. Hoewel het *bon ton* is om, in verband met ons huidige maatschappijbeeld, op de postindustriële samenleving etiketten te kleven zoals informatie-, kennis- of communicatietijdperk, blijft de steeds uitdijende humane gemeenschap in essentie altijd op consumptie gericht. Wat een gecomputeriseerde en gedigitaliseerde cyberwereld ook aan (nieuwe) informatie- en informaticabehoefte schept of zal

scheppen, zij zullen steeds geconsumeerd en dus op de een of andere wijze betaald worden, terwijl anderzijds ook oerbehoeften (voedsel, beschutting...) vanzelfsprekend hun impact op (een deel van) ons persoonlijk budget zullen blijven behouden. Maar laten we eerst terugkeren naar Simmel:

In de *Philosophie des Geldes* stelt Simmel de impact vast van de monetaire economie op de interne wereld van de actoren en op de objectieve cultuur als geheel. Simmel zag geld als verbonden met sociale fenomenen zoals ruil, bezit, hebzucht, extravagantie, cynisme, individuele vrijheid, levensstijl, cultuur en de waarde van de persoonlijkheid. In het algemeen voerde hij aan dat mensen waarde scheppen door het maken van objecten, zich van deze voorwerpen distantiëren en dan zoeken hoe zij afstand, obstakels en moeilijkheden kunnen overwinnen. Geld dient zowel om afstand tot objecten te scheppen als om te voorzien in een middel om deze afstand te overwinnen. Geld verstrekt de middelen waardoor de markt, de economie en uiteindelijk ook de maatschappij zich een eigen leven verwerven dat buiten de actor staat maar niettemin dwingend voor hem is. Simmel zag het belang van het individu achteruitgaan naargelang geldelijke transacties binnen de gemeenschap aan belang winnen. Een gemeenschap waarin geld een doel op zichzelf wordt, kan individuen in toenemende mate tot cynisme en een geblaseerde attitude brengen.²¹

[Simmel's] preoccupatie met onze ideeën over geld en zijn onderzoek naar hun consequenties voor de moderne cultuur, maakt op krachtige wijze duidelijk dat de analyse van geld een aantal interpretatietechnieken moet omvatten die precies kunnen aantonen hoe geld wordt begrepen en die tevens de disposities en verwachtingen kunnen duiden die ons over het gebruik van geld informeren. Deze opvatting dringt door tot in de kern van het concept waarin monetaire netwerken informatienetwerken zijn.²²

Nu we in een tijd – we doelen expliciet op de periode vanaf 1990 – zijn aanbeland waarin financieel-economische en kennisnetwerken binnen de seconde (over-)informatie over het gebruik van geld (en/of consumptie) over de wereldbol kunnen verspreiden, stellen we vooral belang in de betekenis van Simmels ideeën en theorieën over geld in dit voormelde, zeer actuele kader. Dat vraagt enige duiding.

De filosoof poneerde dat de mens door consumptie (wisselwerking tussen subject en object) positieve eigenschappen verwerft:

Subjectiviteit – het uniek-menselijke vermogen tot zelfreflectie – dat ruimte biedt voor de bewuste constructie van activiteit en identiteit – is geen gave van de natuur. Subjectiviteit ontwikkelt zich enkel door de creatieve spanning die het gevolg is van de interactie met in de wereld bestaande objecten, met inbegrip van mensen.²³

Het begrip 'interactie' uit het citaat kan en mag in zijn context niet ten volle worden geïnterpreteerd als, of worden gereduceerd tot 'consumptie', maar dat laatste vormt hiervan wel een zeer beduidend partikel. Door verbruik leren mensen

beter begrijpen, dringen betekenissen dieper door. Mensen verbeteren en beschaven zich door de wisselwerking die met consumptie gepaard gaat. Door confrontatie met en adaptatie en integratie van alternatieve wereldvisies in consumptieobjecten realiseren personen zich niet enkel als unieke wezens, maar worden zij tevens tot voortreffelijk geadapteerde leden van de gemeenschap:

Voor Simmel is consumptie een diepe morele activiteit die verplicht is aan de normatieve idealen over beschaving van het individu, zowel als unieke persoonlijkheid als in de hoedanigheid van een burger die bijdraagt aan het welzijn van de maatschappij.²⁴

Met 'morele activiteit' refereert de wijsgeer uiteraard aan de betekenis: die het voortbestaan van de groep bevordert. In zijn *Philosophie...* karakteriseert Simmel moderniteit als de groeiende abstractie en objectivering van het maatschappelijk leven. Om het gevaar van een *essentially contested concept* zoals het begrip moderniteit waarvan men de betekenis op diverse manieren kan duiden, te omzeilen, kunnen we Simmels moderniteit situeren vanaf de *fin de siècle*-periode van de negentiende eeuw, zelfs zowat sinds 1880. (Filosofisch correcter is echter dat moderniteit voor Simmel een soort *eternal present* is waarin het esthetische zowel als het sociale elkaar aanvullen en versterken²⁵). In tegenstelling tot premoderne economische verhoudingen (ruil en betaalde arbeid), worden relaties binnen de moderniteit voor de filosoof afstandelijker en onpersoonlijker. Geld is het causale *agens* en voorbeeldsymbool van deze nieuwe, ontmenselijkte verhoudingen en daarbij het meest abstracte en steriele object dat in het meest progressieve stadium van zijn ontwikkeling (papiergeld) een vorm is die van elke inhoud ontdaan is. Het heeft slechts waarde door zijn potentie om andere, naar waarde taxeerbare, objecten te representeren:

De filosofische betekenis van geld is dat het binnen de praktische wereld het meest overtuigende beeld en de duidelijkste belichaming van de formule van alle zijn is, waarbij de dingen hun betekenis via elkaar krijgen en waarbij hun zijn en zo-zijn bepaald wordt door hun wederzijdse relaties. – Zo is geld de belichaming van het geruild worden. Het is de reïficatie van de zuivere verhouding tussen dingen, zoals deze uitgedrukt wordt in hun economische beweging.²⁶

Zoals we reeds eerder hebben opgemerkt heeft geldwissel ertoe geleid dat de gebruiker objecten kwantitatief enkel ziet in de optiek van hun ruilwaarde; goederen worden getaxeerd op wat ze waard zijn, veeleer dan op *wat ze zijn*. Die rationele ontwikkeling evolueerde inmiddels tot het stadium waarop het middel om te consumeren (geld) het beoogde doel werd.²⁷ Simmel toonde aan dat – in de moderniteit – deze rationele denkwijze niet alleen de (bestaans)middelen van de consument structureert, maar evenzeer zijn einddoelen. Als consumptieobjecten in een monetaire economie verzeilen, worden ze onderworpen aan kwantitatieve taxatie naast (of in de plaats van) kwalitatieve prijsbepaling. Goederen worden

geschat volgens hun ruilwaarde in die mate dat ze effectief inruilbaar zijn. Als dus de markt voor een welbepaald goed zich sterk(er) ontwikkelt, wordt de consumptie gestructureerd rond kwantitatieve (en dus niet *kwalitatieve*) eindoelen. Middelen worden doelen... zoals uiteindelijk (het) geld zelf.²⁸

Levensstijlen kunnen worden beschouwd als strategieën die door consumenten worden geconstrueerd met als doel het specifieke consumptiegedrag van deze verbruikers verder te zetten in weerwil van de structurele belemmeringen die door de moderniteit worden opgeworpen. Holt en Searls onderscheiden, voor de periode na de Tweede Wereldoorlog, drie levensstijlen/strategieën²⁹:

- *Passive Acquiescence: Materialism*
- *Activist Insulation: Voluntary Simplicity, Consumption Communities and Subcultures*
- *Reflexive Alienation: Slackerism*

Via duiding van deze leefmodi is het in concreto mogelijk om Simmels visie op moderniteit naar de twintigste en eenentwintigste eeuwen toe te transponeren.

Bij een *materialistische* levensstijl ligt de waarde van de consumptie in het verwerven en bezitten van gewenste consumptieobjecten. Het is een eenvoudige consumptiestrategie die prima aansluit bij de structurele veranderingen die het gevolg waren/zijn van het in omloop brengen van geld. Voor Simmel bood materialisme reeds een (denkbeeldige) oplossing voor moderne obstakels; materialisme bevordert eendimensionale interactie met de objectieve cultuur waarin objecten worden beschouwd als ruilbare economische entiteiten en geeft toe aan structurele veranderingen binnen de moderniteit.

Een levensstijl zoals *Activist Insulation* gaat echter de confrontatie aan met de ruime moderne distributie van consumptieobjecten door de verzameling van het aantal verbruiksgoederen dat iemand moet assimileren, te reduceren. Door vrijwillig te kiezen voor eenvoud (*Voluntary Simplicity*) pogen verbruikers niet alleen de consumptie van materiële goederen te beperken, maar krijgen ze ook de kans om zich te verdiepen en meer competentie te verwerven in de beperkingen van de consumptie. Bovendien kunnen zij het niveau van subject-object-interactie dat Simmel associeerde met 'ontwikkeling' [eigenlijk zouden we het liever houden op het begrip *cultivering (Kultivierung)*], bij een beperkt aantal objecten, duidelijker voor zichzelf realiseren/bereiken. Subculturen en verbruikersgemeenschappen zijn vrijwel aan *voluntary simplicity* identieke levensstijlen.

Actueel worden we vooral geconfronteerd (wellicht de groei van een soort reflexief bewustzijn) met de beletsels, beperkingen en gebreken van de voormelde

en voorbije strategieën. De *Activist Insulation* was vooral een fenomeen van de jaren zestig van de twintigste eeuw met onder meer haar hippie- en communcultuur. Het *materialisme* dook voornamelijk op tijdens de jaren tachtig, maar bleek ook geen onverdeeld succes omdat het velen met een vals gevoel van vervulling opzadelde. Belast met een diep aanvoelen van het moderne consumptiedilemma en het besef dat de klant hier tenslotte weinig aan kan veranderen, neigen veel actuele verbruikers naar een afstandelijke, cynische, speelse en ironische visie (men kan het ook een 'bewustzijn' noemen) op hun consumptie die uiteraard hun vervreemding illustreert (*Reflexive Alienation: Slackerism*³⁰).

Simmel zou deze sceptische attitude, die de 'objectieve cultuur' laat achterop hinken, beslist weinig gesmaakt hebben. We toetsen hiermee een zeer belangrijk punt in zijn denken aan dat bijgevolg wel enige toelichting vraagt, maar waarbij toch snel duidelijk wordt dat de filosoof geen hoge pet op had van slappelingen en luiaards die hun dagen apathisch, doelloos en met een totaal gebrek aan ambitie doorbrengen en die daarenboven alle maatschappelijke waarden negeren. Zoals sociologieprofessor Matthias Junge Simmel, naar onze mening terecht, analyseert, geldt "[C]ultuur als (...) de enige mogelijkheid waardoor het individu, via de omweg van de cultuur, een overwinning op zichzelf kan behalen en zichzelf het streven eigen kan maken om zich te ontwikkelen. In die zin wordt cultuur [door Simmel] beschreven als de weg (...) van de ziel tot zichzelf."³¹ Deze 'weg' impliceert een langdurige cultivering (*Kultivierung*) van de persoonlijkheid en met dit begrip refereert de wijsgeer aan de 'gedwongen' vormgeving van bepaalde bomen en struiken (bijvoorbeeld perenbomen in zogenaamde spaliervorm): het subject kan zich pas volledig ontplooien na deze vormgeving te hebben ondergaan. Cultivering gaat daarnaast terug op verworvenheden uit de objectieve cultuur: "We zijn nog niet gecultiveerd als we een of ander weten of kunnen in onszelf hebben ontwikkeld, maar eerst dan als dat de, weliswaar hiermee verbonden maar daarmee niet samenvallende, ontwikkeling van die psychische centraliteit dient."³² Met objectieve cultuur doelt Simmel op: "die dingen die ons leven zakelijk (ver)vullen en omgeven: gereedschappen, verkeersmiddelen, producten van wetenschap, techniek en kunst."³³ In het kader van het handelsverkeer (met geld als waardemeter en ruilmiddel) groeit de objectieve cultuur zeer snel (aan), zodat het individu met zijn subjectieve cultuur (= het bestanddeel van de objectieve cultuur dat het individu voor zichzelf heeft verworven) niet langer gelijke tred kan houden met de groei van de objectieve cultuur. Zo ontstaat een steeds breder wordende kloof tussen beide culturen die het individu uiteindelijk laat achterop hinken ten opzichte van de ontwikkelingen van de objectieve cultuur. Ook het verschil tussen objectieve en subjectieve cultuur, veroorzaakt door arbeidsverdeling, differentiatieprocessen³⁴ en geldhandelsverkeer, wordt, binnen de maatschappelijke ontwikkeling, steeds groter.³⁵ Niettemin is de tendens,

gegroeid sinds 1990, van afstandelijkheid en vervreemding, doelloosheid, apathie en het negeren van maatschappelijke waarden ook vandaag nog in zekere mate aan de orde.

Deze trend illustreert op haar manier een (zij het weinig 'krachtig') protest tegen maatschappelijke feiten zoals de afbraak van het individualisme en de versterkte nadruk op menselijke functionaliteit. Hiermee analoog heeft ook geld, (en hiermee wordt de actualiteit van Simmel wel heel erg expliciet) in zijn evolutie van solide goudstuk (of een nog ouder tastbaar betaalmiddel) tot onwaarneembaar bank- of kredietkaartgetal, vandaag een veel grotere functionaliteit gekregen, maar heeft het anderzijds ook een veel geringer belang als substantie. Meer dan vroeger is het inmiddels wel geworden tot wat Simmel als de essentie van geld beschouwde: "*Träger einer Bewegung*".³⁶ Die beweging is inmiddels mondiaal geworden: de expansie is er en is bovendien overduidelijk. Maar progressieve ontwikkeling vraagt voor Simmel ook naar centralisatie van instituties en machten die de geldwaarde kunnen garanderen. Of die garantie op een nieuw type geld (bijvoorbeeld iets in de aard van *Air Miles*, *REDS*, *Bitcoins*...) van toepassing zal zijn is nog zeer de vraag maar doet in feite weinig ter zake. Voor Simmel bleek de essentie van geld – terecht – onafhankelijk te zijn van zijn substantie en de vorm die het onder bepaalde omstandigheden kan aannemen.

Het meest actueel lijkt ons de voor Simmel essentiële samenhang van expansie en centralisatie. Met deze verbinding zijn we alvast een beetje in snelheid gepakt. We hebben immers gezien dat Simmel er al op gewezen heeft dat, door de veelheid van dingen 'naast' elkaar en de snelheid van dingen 'na' elkaar, moderne mensen zich steeds moeilijker hechten aan (de kwaliteit van) de door henzelf voortgebrachte cultuur. Vandaag, veelal cynisch en blasé geworden en – op geldelijk gebied – klaarblijkelijk al te vlot omspringend met schulden en kredieten, worden we geconfronteerd met de enorme schuldengroei van gezinnen, bedrijven en overheden.

Vanaf 2009 tot op heden klopten en kloppen staten zoals Griekenland, Ierland, Portugal, Italië, Spanje, Cyprus... bij 'centrale instituties en machten' (Europese Centrale Bank [ECB], Internationaal Muntfonds [IMF]) aan om garanties te vragen om hun overheidsfinanciën duurzaam te kunnen houden. Een geldelijke injectie, hoe verbijsterend omvangrijk ook, bleek en blijkt hierbij enkel een eerste hulpmiddel. EU/ECB en IMF (de zogenaamde *Trojka*, een organisatie die optreedt tijdens staatsschuldencrises) leggen naar aanleiding van dergelijke steunleningen trouwens draconische maatregelen op opdat zwakkere landen via een nieuw evenwicht tussen maatregelen met impact op de economie op de korte termijn en doelstellingen op lange termijn hun staatshuishouding (ook monetair) gezond zouden kunnen houden. Helaas vallen er hierbij ook (soms zeer zware) klappen

bij de ondernemingen en bij de burgers die eveneens diep in hun portemonnee moeten tasten en die elke vorm van centraal gezag (de eigen regering, de EU of de ECB), soms effectief gewelddadig en dus letterlijk met stokken en stenen, bevechten.

Als bijvoorbeeld EU en/of ECB op de korrel worden genomen heeft de fulminerende burger ergens wel een punt, vooral nu duidelijk blijkt dat, in het zog van Europa's financieel-economische problemen, er ook zeer zware sociale complicaties voor de ingezetenen opduiken (productievermindering, werkloosheid, faillissementen...). Dat de monetair sterke(re) staten steeds opnieuw de zwakke(re) moeten bijspringen, begint bovendien te leiden tot groeiende onrust en antipathie tussen Noord en Zuid. De weinig vertrouwen wekkende politieke verdeeldheid binnen de EU blijkt ook uit het feit dat de burger merkt dat zijn respectieve regeringen de door Europa opgelegde begrotingsregels en/of aanmaningen proberen af te zwakken. We zouden dit een soort gezags- of autoriteitscrisis kunnen noemen, wat alweer niet pleit voor het beeld van een krachtige en slagvaardige unie. Vooral het Europese doorhameren op besparingen is bij diverse nationale overheden zeer impopulair, niet alleen omdat bezuinigen vlot(ter) kan leiden tot deflatie en depressie, maar ook omdat het voor de burger de mazen in het sociaal vangnet steeds wijder maakt en omdat elk staatsgezag onder meer hierdoor vreest voor nog meer onrust en troebelen.

Niet alleen *Eurocritici* zoals econoom Bernard Connolly³⁷, die reeds in 1996 uitpakte met een ongemeen pessimistische visie op de euro als eenheidsmunt van een verdeelde, ruziënde unie, maar ook overtuigde Europa-believers zoals de wijsgeer Jürgen Habermas³⁸, hebben er op gewezen dat een gemeenschappelijke munt (*casu quo* de euro) (te) weinig intrinsieke kracht heeft zonder een sterke, aan één zeel trekkende, politieke eenheid. Aan één belangrijke stap hierbij, een Europese bankenunie met sleutelrol voor het ECB, wordt er inmiddels gewerkt. Deze zou operationeel moeten zijn omstreeks de zomer 2014, maar nu reeds vrezende bepaalde eurosceptici voor een verkapte bancaire transfertenunie of kortweg: van de regen in de drop. Ook het *Internationaal Monetair Fonds* zou, op wereldvlak, in principe nog aan macht moeten winnen om universeel krachtige monetaire garanties te kunnen bieden, al beschouwen veel nationale overheden dat actueel en vooralsnog als een gruwel, omdat het IMF onder meer denkt in de richting van één wereldmunt.

De door Simmel beoogde centralisatie hoeft trouwens niet specifiek monetair-bancair te zijn. De uitnodiging, in februari 2013, van de Amerikaanse president Barack Obama aan de EU om samen één economisch blok en hierdoor 's wereld machtigste handelsunie te vormen, is eveneens een initiatief dat (uiteraard, rechtstreeks en/of indirect, ook geldelijke³⁹) expansie, centralisatie en dus garantie

bevordert. Monetaire economie en dito politiek 'moeten' actueel blijkbaar manifest nog sterker 'Simmels kant uit' maar of de 'machten en instituties' hiervan ook de burger zullen kunnen (blijven) overtuigen, is een andere vraag.

Noten:

- 1 Dembinski P.H. & Perritaz C., 'Towards the Break-up of Money: when Reality – Driven by Information Technology – Overtakes Simmel's Vision', in: *Foresight*, (2000) 2 (5), p. 483-496.
- 2 Id., p. 483. (Alle vertalingen - uit het Engels zowel als uit het Duits - in het artikel over de actualiteit van Simmels geldfilosofie zijn van mijn hand).
- 3 Bevers T., 'Zuinigheid en verkwisting. Georg Simmel over geld en cultuur in onze tijd.' *Lezingtekst Geldmuseum Utrecht (NI)*, 14-06-2007, p. 1.
- 4 Simmel G., *Philosophie des Geldes*, www.digbib.org/Georg_Simmel_1858/Philosophie_des_Geldes (2011), p. 132.
- 5 Deflem M., 'The Sociology of the Sociology...', p. 83.
- 6 Dembinski P.H. & Perritaz C., 'Towards the Break-Up of Money...', p. 483.
- 7 Simmel G., (2011), *Philosophie des Geldes*, p. 456.
- 8 Dembinski P.H. & Perritaz C., 'Towards the Break-Up of Money...', p. 484.
- 9 Simmel G., *Philosophie des Geldes*, p. 126.
- 10 Dembinski P.H. & Perritaz C., 'Towards the Break-Up of Money...', p. 485.
- 11 Bevers, T., 'Zuinigheid en verkwisting. Georg Simmel over geld en cultuur in onze tijd', *Lezingtekst Geldmuseum Utrecht (NI)*, 14-06-2007, p. 1-7.
- 12 Dembinski P.H. & Perritaz C., 'Towards the Break-Up of Money...', p. 486.
- 13 Simmel G., *Philosophie des Geldes*, p. 121.
- 14 Dembinski P.H. & Perritaz C., 'Towards the Break-Up of Money...', p. 489.
- 15 Idem, p. 490.
- 16 Op de fascinerende wereld van het LETS kunnen we, binnen het bestek van dit artikel, niet dieper ingaan. Het systeem toont duidelijk aan dat er te werken valt met vormen van 'substantieelozes valuta' zolang deze maar ondersteund worden door een sterk sociaal en/of institutioneel netwerk. Alle LETS-initiatieven zijn uitvoerig op *wikipedia* en/of via eigen sites gedocumenteerd. Onder de voornaamste vernoemen we het Oostenrijkse WÖRGL-experiment uit 1932 dat steunde op een munt die ontworpen was om jaarlijks met één procent in nominale waarde te dalen (geld dus met een inherente negatieve intrest). In twee jaar tijd was de gemeenschap van het totaal verpauperde stadje er, door dit 'ruilmiddel' en het stimuleren van openbare werken, bovenop. WIR ('Wij'), gelinkt aan de CHF, werkt op basis van een *voucher* waarmee facturen uit de bouwsector gedeeltelijk kunnen worden betaald. Het Argentijnse *Redes Globales de Trueque* (REDs = Globaal Ruilhandels Netwerk) stimuleert mensen om bij te dragen tot een vorm van economische activiteit of gedrag, bijvoorbeeld door eigen tuin(bouw)producten (later bijvoorbeeld uit te breiden tot in huis bereide jam) in te ruilen voor bijvoorbeeld diensten in het huishouden. Een vrij befaamd initiatief is nog de TIME DOLLAR (v. Edgar Cam, 1981) waarbij tijd wordt gebruikt als ruileenheid voor wederzijdse hulpactiviteiten.
- 17 Simmel G., *Philosophie des Geldes*, p. 124.
- 18 Idem, p. 120.

- 19 Er moet worden opgemerkt dat het bijna tachtig jaar duurde voor er een voortreffelijke Engelse vertaling beschikbaar was. Deze werd gerealiseerd door twee Britse universiteitsprofessoren, de Marxistische socioloog en vertaler Thomas (Tom) Bottomore (1920-1992) en de socioloog David Frisby (1944-2010) die tevens de uitgave becommentarieerde. De 1978-editie van Simmels *The Philosophy of Money* werd in London (GB) uitgegeven door Routledge and Kegan Paul, Ltd.
- 20 Appadurai A., *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge, Cambridge University Press, 1968. Appadurai schreef, als samensteller van het voormelde werk, het inleidende essay : 'Introduction: commodities and the politics of value'.
- 21 Ritzer G. & Goodmar D.J., 'Sociological Theory', *McGraw-Hill Higher Education*, 2004, s.p. [ch 5].
- 22 Dodd N., *The Sociology of Money: Economics, Reason and Contemporary Society*, New York, The Continuum Publishing Company, 1994, p. 58.
- 23 Holt D.B. & Searls K., 'The Impact of Modernity on Consumption: Simmel's Philosophy of Money', *Advances in Consumer Research*, (1994) 21 (1), p. 65.
- 24 Holt D.B. & Searls K., 'The Impact of Modernity on Consumption...', p. 65.
- 25 O.m. Lawrence A. Scaff behandelde dit gegeven in het artikel 'The Mind of the Modernist: Simmel on Time', *Time & Society*, (2005) 14 (1), p. 5-23.
- 26 Simmel G., *Philosophie des Geldes*, p. 75/125.
- 27 Holt D.B. & Searls K., 'The Impact of Modernity on Consumption...', p. 66.
- 28 Idem, p. 68.
- 29 Idem, p. 68.
- 30 Het begrip werd ontleend aan *Generation X: Tales for an Accelerated Culture* (1991), een befaamde roman van de Canadese auteur Douglas Coupland (°1961). Met *Slackers* (1990/1991) wordt er in ons artikel tevens gedoeld op de merkwaardige (op de voormelde roman geïnspireerde) cultfilm van Richard Linklater (°1960). Zowel roman als prent beschrijven de leden van de generatie die tussen 1961 en 1981 geboren werden; volgens auteur en regisseur 'slappingen of luieriken' die zich apathisch, doelloos en met een totaal gebrek aan ambitie doorheen hun wereld bewegen en die zich zelfs, als vorm van 'verzet', totaal aan de waarden van de maatschappij onttrekken.
- 31 Junge Matthias, *Georg Simmel kompakt*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2009, p. 55.
- 32 gec. in: Junge M., *Georg Simmel kompakt*, p. 55.
- 33 Idem, p. 33.
- 34 Bij een *differentiatieproces* wordt een nieuwe schakel aan de *bedrijfskolom* (de stappen die een product doormaakt voor het bij de klant belandt, dus van grondstof tot detailhandel) toegevoegd. Als een groothandelaar bijvoorbeeld beslist om het transport van zijn goederen naar zijn afnemers uit te besteden aan een transportfirma, dan is dat een voorbeeld van een *differentiatieproces*.
- 35 Junge M., *Georg Simmel kompakt*, p. 33.
- 36 Simmel G., *Philosophie des Geldes*, p. 456.
- 37 De econoom Bernard Connolly (°1951) werd, als medewerker van de Europese Commissie, uit dienstverband ontslagen na zijn uiterst pessimistische analyse van de toekomstkansen voor de euro die hij publiceerde in *The Rotten Heart of Europe: The Dirty War for Europe's Money* (London, Faber & Faber, 1995).

38 Habermas J., *Over de Consitutie van Europa: een essay*. Vertaald uit het Duits door Leon Pijnenburg. Zoetemeer, Klement; Kalmthout, Pelckmans, 2012, p. 117.